Major Zoltán

Jelentésszintek a *Nárcisz és Psyché*ben

Szerző

Major Zoltán

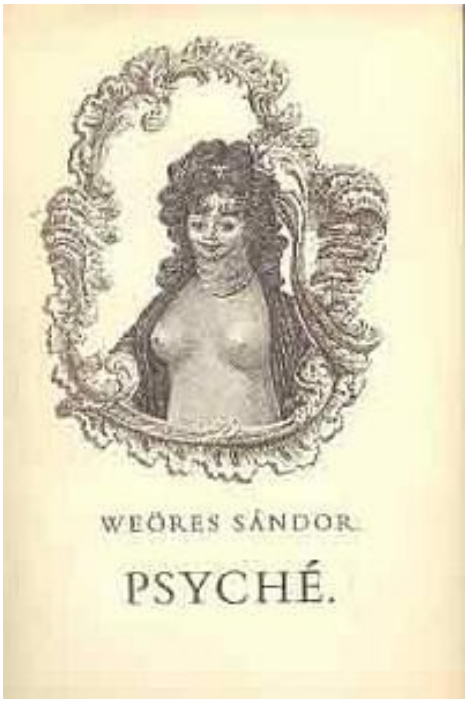
2000 óta a Pécsi Tudományegyetem hallgatója, 2003 óta, a pécsi filmelmélet-filmtörténet szak indulása óta filmszakos hallgató. Kolozsváron, a Sapientia - Erdélyi Magyar Tudományegyetemen több alkalommal tartott filmes tárgyú előadást. Megjelent szakfordítása a Passim c. filozófiai folyóiratban. Több TDK-n, OTDK-n indult. Második éve a Kerényi Károly Szakkollégium tagja, kutatási területe a japán animációs filmek kulturális, társadalmi, vallási kontextusa. Az epresso.hu - online felsőoktatási hírügynökség portálján több filmkritikája, fesztiválbeszámolója jelent meg, jelenleg az epresso.hu pécsi főszerkesztője.

E-mail: **anim.major@gmail.com**

Major Zoltán

Jelentésszintek a *Nárcisz és Psyché*ben

Bódy Gábor élete főművének szánta a *Nárcisz és Psyché*t, amely négy év alatt készült el. Önéletrajzában úgy fogalmaz, hogy „A *Psyché*-produkció összességében… négy évet foglalt el életemből, mint egy háború, vagy mint egy iskola.” (1) Egy olyan filmet szeretett volna létrehozni, amely enciklopédikus műként hathat, mely szándéka szerint epikus történetével, a tudás enciklopédikus felsorolásával teljes képet festene a világról. Bódy a filmnyelvben rejlő lehetőségek kihasználásával és kitágításával, valamint a társművészetek diegetikus és önreflexív szerepeltetésével újradefiniálja a Gesamtkunstwerk fogalmát.

Weöres Sándor: Psyché

A filmnek több jelentésszintje van. Az eredeti mű, Weöres Sándor verses költeménye, a *Psyché* maga is pastiche, különböző eredetű és műfajú szövegek összevegyítéséből strukturálódik. A „történet” középpontjában Lónyai Erzsébet, a valóságban soha nem élt költőnő – Psyché – és a rövid életű, beteges Ungvárnémeti Tóth László – Nárcisz – korokon átívelő (egész pontosan a 18. század végétől a 20. század első harmadáig tartó hatalmas időt felölelő), soha be nem teljesülő szerelme áll. Erre az irodalmi szintre építi Bódy a történet és a történelem saját interpretációját, melynek fókusza nem a narratív szint, hanem az a történelemszemlélet, enciklopédikus igény, melyet úgy old meg, hogy a kor és a két központi karakter tükrén keresztülvezetve összefoglalóját adja az adott korra jellemző gondolatoknak, eszméknek, emberi attitűdöknek. Erre a főszintre

még továbbiak épülnek, amelyek felfejtésével egyéb kontextusok is felfedezhetők. A fő karakterek nem vesznek részt a történelmi folyamatokban, a film során nem öregednek, kivonódnak a történelem dialektikájából. Ebből a gesztusból is kitűnik, hogy Bódy nem egy klasszikus dramaturgiájú szerelmi történetet akart elbeszélni, hanem a történelmi kulisszákat felhasználva eszmetörténeti, művészetbeli reflexiókat, gondolatokat kívánt megfogalmazni.

Ungvárnémeti Tóth László görög versei

A két archetipikus karakter az emberi természet örök attribútumaival rendelkezik. Lónyai Erzsébet, Psyché, az öntudatos, a testi és kozmikus szerelmet éppúgy élvezni tudó, erős, irányító és megfigyelő egyéniség, mindenben ellentéte Ungvárnémeti Tóth Lászlónak, Nárcisznak, aki gyermekkoruk óta Psyché hűséges lelki társa. A szőke hajú, kék szemű, gyenge fizikumú éteri lény feminin megjelenésével és passzív, szenvedő viselkedésével nem tudja kielégíteni Psyché testi vágyait. Erre a Férfi, a maszkulinitás princípiuma, Zedlitz báró képes csak, aki viszont nem tudja megszerezni Psyché szerelmét, a lelkét, neki pusztán a testi szerelem jut. Ily módon a Férfi princípiuma kettéválik, egymás hiányosságait egészítve ki, teljessé téve a Nővel alkotott egységet. (2)

Nárcisz attribútumai: a víz, a tükörkép és a könyv

A film a különböző princípiumokat az egymással ellentétes természeti szimbólumokra építi: Nárcisz alakjához a víz, a kék szín, a kékes színű fény, a nedvesség, a levegő kapcsolódik. Psyché domináns szimbolikus jegye ezzel szemben a tűz, a vörös szín, a lobogás a nő életenergiával teli, szexuálisan túlfűtött természetét jellemzi. Azonban ellentét feszül magukban a karakterekben is test és lélek között: Nárcisz testileg a tisztátalansághoz, a mocsokhoz, lelkileg azonban az éghez, a tisztasághoz kötődik.

Mikro- és makrokozmosz – Nárcisz és a víz

Psyché is átveszi rövid időre a vért és betegséget, amikor az orvos kiműti belőle a polipot. A film hangsúlyos jelenetei a szeretkezések, itt összekapcsolódik földi és égi, a jelentés a kozmikus felé tolódik el: a csillagok-spermium párhuzam, valamint a csillagképekre ráfényképezett szeretkező pár képe nagyon hangsúlyos szekvencia.

Mikro- és makrokozmosz – univerzalitás, egység

A filmben a fent jellemzett karakterbeli ellentéteket különböző szinteken megragadó jelenetsor Nárcisz és Psyché első közös megjelenése: Nárcisz bemutatja szándéka szerinti főművét Psychének, amely mű a legletisztultabb klasszicizmus jegyeit viseli magán. Ahogy Nárcisz a lépcsőn felolvas a műből, hangja elektronikus torzítást kap, a képkivágatban pedig a nyitott könyv dominánssá válik, vele szinte összeolvadva Nárcisz szemei: ő maga válik a könyvvé, a művészeti alkotássá, mely e korban a művészi kifejezés legfontosabb ideája volt.

Nárcisz eggyé válik művével

A ligetben előadott jelenetben a Nárciszt körülrajongó fehér ruhás nőalakok maszkot viselnek, ezzel ők a merevséget, a befejezettséget jelképezik. A liget domináns, központi eleme a fehér, tört oszlop, a klasszikus művészet szimbóluma. E jelkép végigvonul az egész művön, a kék, szórt fénnyel együtt Nárcisz állandó jelzője lesz. Ezzel szemben Psyché szabad mozgása és verselési stílusa dinamikát, aktivitást hordoz. Hasonló jelentése van a bécsi bál jelenetének, ahol Psyché tánca, a körkörös struktúra szemben áll az udvar merev, szintén maszkos alakjaival.

Bábok, maszkos emberek I.

A hang önmagában több szinten épül rá az említett struktúrákra. A zene egyértelmű módon megjelenik a korra jellemző dallamokban: a ligetbeli találkozás, a báljelenet, Nárcisz darabjának próbája stb. Azonban ennél mélyebb rétegei is vannak a zene használatának. A film elején, Psyché istállóbeli szeretkezésjelenete során hallható rokokó zene többféle módon értelmezhető: a kor aláfestőjeként, amely a 18. század szabadabb erkölcsű világát is jelképezi, valamint Psyché játékos, szabályokat nem követő, szabad életét is jelentheti, amely karakterjellemzőként aposztrofálható. Mindkét karakternek van külön zenei témája, a néző már a motívum felhangzásakor tisztában van vele, hogy melyik szereplő útját fogjuk követni egy fejezeten keresztül. Bódy korábbi filmjeiben is használta a karakterekhez rendelt zene megoldását, például az *Amerikai anzix*ban (1975) Liszt *Történelmi arcképek* című művéből a *Teleki-tétel* Vereczky karakteréhez kapcsolódik.

Bábok, maszkos emberek II.

A zene mellett másik fontos hangi elem a már említett torzított hang. Ez többször megjelenik Nárcisz alakjához kötve, egy folyamat jelzőjeként, amely során egyszerű halandóból új eszmék és filozófiák megalkotójaként aposztrofált éteri lénnyé válik. A filmben többször felvázolódik a tökéletes mű képzete, a klasszicizmustól a fasizmusig húzódó kontinuumon Nárcisz által megfogalmazott eszmék sorakoznak egymás után. A fasizmus groteszk elemként jelenik meg később a filmben, amely során a diegetikus hang formájában maga Hitler is megidéződik (telefonhoz hívják Zedlitz báró egyik ismerősét). A zeneszerző, Vidovszky László olyan zenét szerzett a műhöz, melyben a klasszikus zene elektronikusan torzítva van, esetleg effektusokkal egészül ki.

Pilinszky Kazinczyként

A legmarkánsabb hanghatás azonban a többszólamú emberi beszéd. Bódy nem hisz egyetlen igazságban, azt azonban elfogadja, hogy többféle verzió összehasonlításából és leszűréséből következtethetünk egy olyan változatra, amely nagyrészt igazságokat tartalmaz. Ezért a műnek

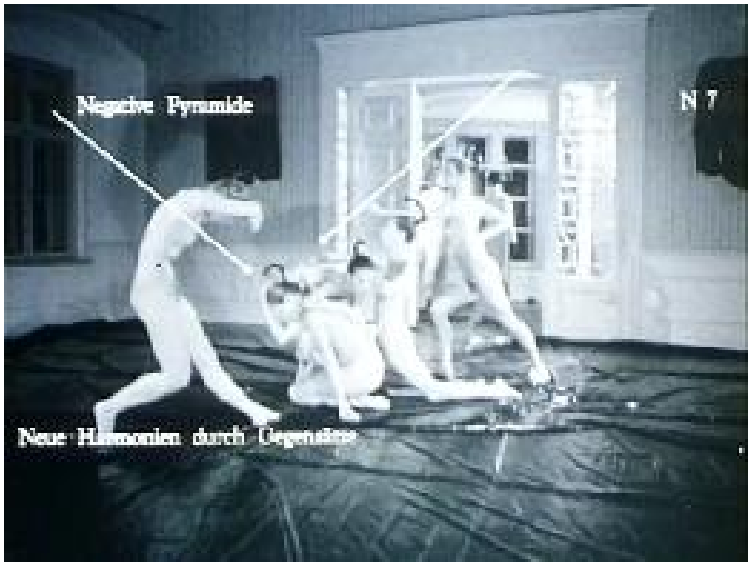
több narrátora van. A fejezetek elején kortársak, szubjektív és objektív szemlélők, másodlagos forrásból dolgozók mind elmondják a saját tudásszintjüknek megfelelő változatukat a két ember kapcsolatáról. Az egyik narrátor Pilinszky János jellegzetes orgánumával.

A költő alakjához kapcsolódva további szintek is felfedezhetők a műben, amelyek már nem a narratívában, hanem inkább a film jelen idejében értelmezhetőek. Anakronizmusként hat, hogy Pilinszky, Kazinczy alakjában mentorként és kritikusként vesz részt a Tállyán a 18. században megtartott „költő-versenyen". A másik ilyen szint pedig a filmben megjelenő kortárs művészek közössége: Pilinszky, Hajas Tibor, Erdély Miklós és konnotációként a hozzájuk kapcsolódó művészetek: költészet, performance, fotóművészet, filmrendezés.

Erdély Miklós

Erdély például olyan karaktert alakít, aki performance-okat hajt végre emberekkel, jelen esetben egy eszme kifejezéséhez meztelen embereket bizonyos kompozícióba rendez, majd lefényképezi és magyarázó szövegekkel, iránymutató jelekkel látja el őket, a kollektív akaratot demonstrálva.

Performance – "mozdulatművészet"

Bódy felvonultatja a társművészeteket a filmben, szintén enciklopédikus képet nyújtva: a klasszikus művészetek (költészet, színház, festészet, szobrászat, klasszikus zene) mellett megjelennek a XX. századi művészetek is: a fotó, a performance, a land-art, a videóművészet, a concept art.

Land-art

A filmnek számos olyan jelenete van, amelyben több művészeti formát egymással összekapcsolva fejezi ki mondanivalóját: az a jelenet, amikor Zedlitz báró meglátogatja a bányászokat, felhasználja a festészet (rácsozat felfeszítése az ábrázolandó képre), a kronofotográfia (Muybridge és társainak kezdeti kísérletei a mozgás ábrázolására, de akár Michelangelo híres emberábrázolására is gondolhatunk), a performance eszközeit a Nárcisz által megfogalmazott tökéletesség eszméjének illusztrálására.

Kronofotográfia – Muybridge-idézet

Bódy a filmet nem mint a művészi kifejezés legfelső szintjét tekinti, hanem előszeretettel alkalmazza a videó és a számítógép, valamint a hang szintje esetében a szintetizátor nyújtotta lehetőségeket mint új kifejezési formákat, mivel szerinte ezek hozzáadásával a művészetben eltűnnek a határok.

Videóeffektus – hamis színek használata

Erre vonatkozó téziseit több írásában hangsúlyozza. Az *Új videóműfajok (3) (*Beke, Peternák 1987: 239) és a *Mi a videó? – work in progress* című rövid jegyzeteiben felvázolja, hogy ő hogyan képzeli el a videó jövőjét. Az írások 1983-ban és 1984-ben keletkeztek, amikor a videókultúra Magyarországon éppen születőben volt. Bódy olyan hordozóként tekint a videóra, amely alkalmazásával lehetősége nyílik a használójának a médium számára eddig ismeretlen területeket is felfedezni. Hangsúlyozza a személyességet a videó használata során. A következőképpen fogalmaz: „Tudatában vagyok, hogy sokan csak zenei vagy képzőművészeti tevékenységük kibővítését látják a kazettában, mások számára pedig főleg a dokumentáció és a demonstráció

hatékony közege. A magam részéről azonban én remélem, hogy *irodalmat* csinálhatok vele." (4) Számára ez „egy új nyelv felszabadítása képek, szavak és zene szabad természetéből fakadóan kötetlen egymás mellé rendelése által". (5) Minden technikai eszköz megengedett a Super 8-tól a számítógépig. Az *Infermental* című videómagazin ezen kísérlet gyakorlati megvalósítása volt. Az elképzelések egy része azóta megvalósult a gyakorlatban, elsősorban a kommerciális filmkészítők által, sajnos azonban nem olyan mélységben, mint ahogy azt Bódy megálmodta. A film múltjáról és jövőjéről alkotott gondolatai a *Nárcisz és Psyché*ben is megtestesülnek, hiszen célja az enciklopédikus mű létrehozása, amely nem csak a tudomány, az ideológiák enciklopédiája, hanem a képről, filmről, mozgóképről való gondolkodás enciklopédiája is.

Perspektíva, enyészpont, fotográfia

Bódy a *Nárcisz és Psyché*ben, ebben a többrétegű műben a következőket valósította meg: elmesél egy kétszáz éven átívelő történetet, az idő folyását csomópontjaiban ábrázolva, valamint az adott kor történelmét, eszmetörténetét, tudományos gondolkodását a két karakteren keresztül címszavakba szedve megjeleníti, felvonultatva a művészi kifejezésmódok egész tárházát, és új utakat keres a művészet, a filmen túlmutató új kifejezőeszközök alkalmazásának.

Irodalomjegyzék

- Beke László, Peternák Miklós (szerk.): *Bódy Gábor 1946-1985 - Életműbemutató*. Budapest, Műcsarnok, Művelődési Minisztérium, Filmfőigazgatóság, 1987
- Bódy Gábor: *Önéletrajz*. http://www.c3.hu/collection/videomuveszet/body.html. Letöltés: 2007.10. 10.

Filmográfia

- *Amerikai anzix* (Bódy Gábor, 1975)
- *Nárcisz és Psyché* (Bódy Gábor, 1980)

© Apertúra, 2008. tél | www.apertura.hu
webcím: https://www.apertura.hu/2008/tel/major-jelentesszintek-a-narcisz-es-psycheben/

